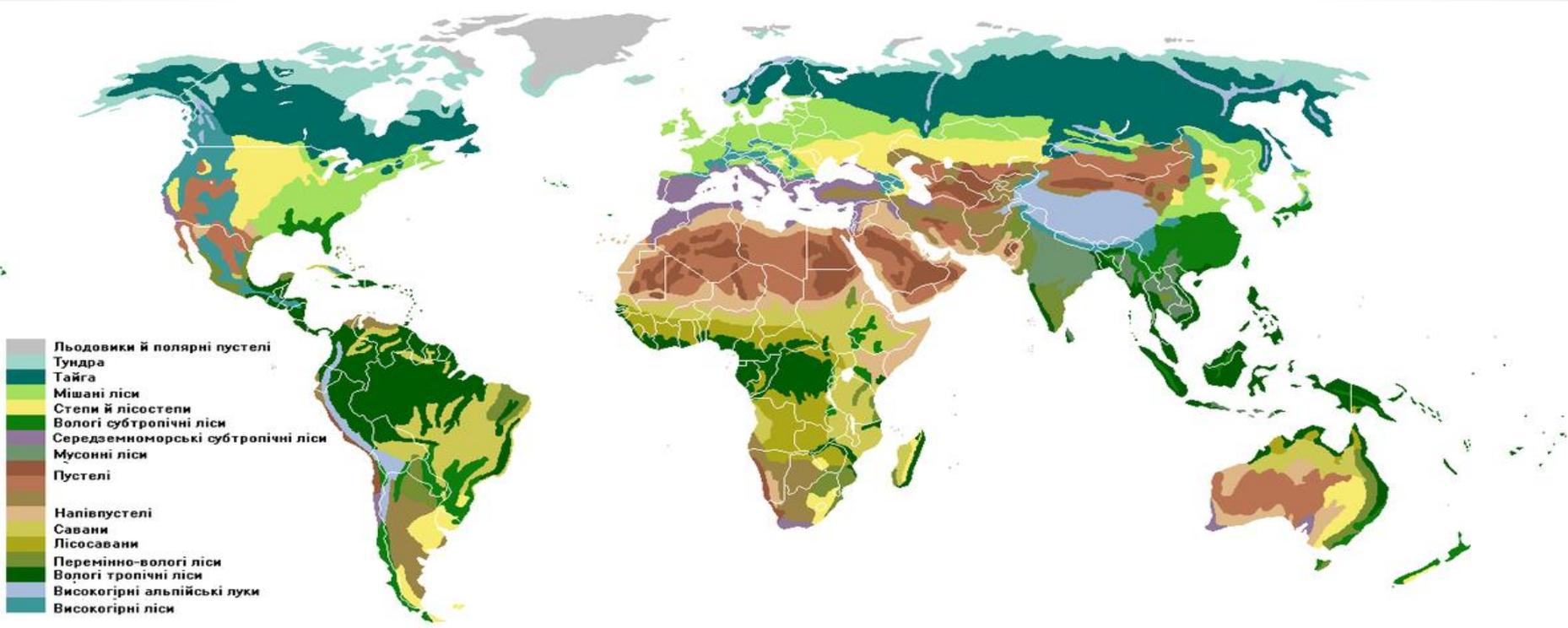

ПРИРОДНІ ЗОНИ СВІТУ

На Землі існує величезна кількість різноманітних природних комплексів. Це материки та океани, гірські масиви й рівнини, ліси й степи, пустелі, болота й луки тощо. Серед них є зональні та азональні природні комплекси. Разом вони створюють ніби мозаїку географічної оболонки.

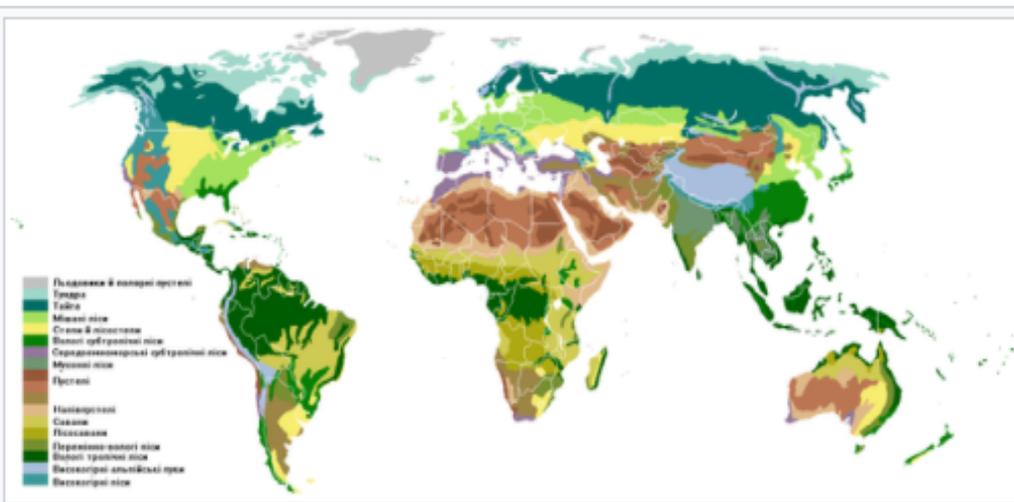
Зональні природні комплекси — це комплекси, які утворилися насамперед завдяки кліматичним умовам. До зональних природних комплексів належать географічні пояси і природні зони. Вони послідовно змінюють один одного з півночі на південь за широтою.

Природні зони – ділянки суші, які отримують однакову кількість сонячного тепла, опадів і мають однакові погодні умови, рослинний і тваринний світ.

Природні умови залежать:

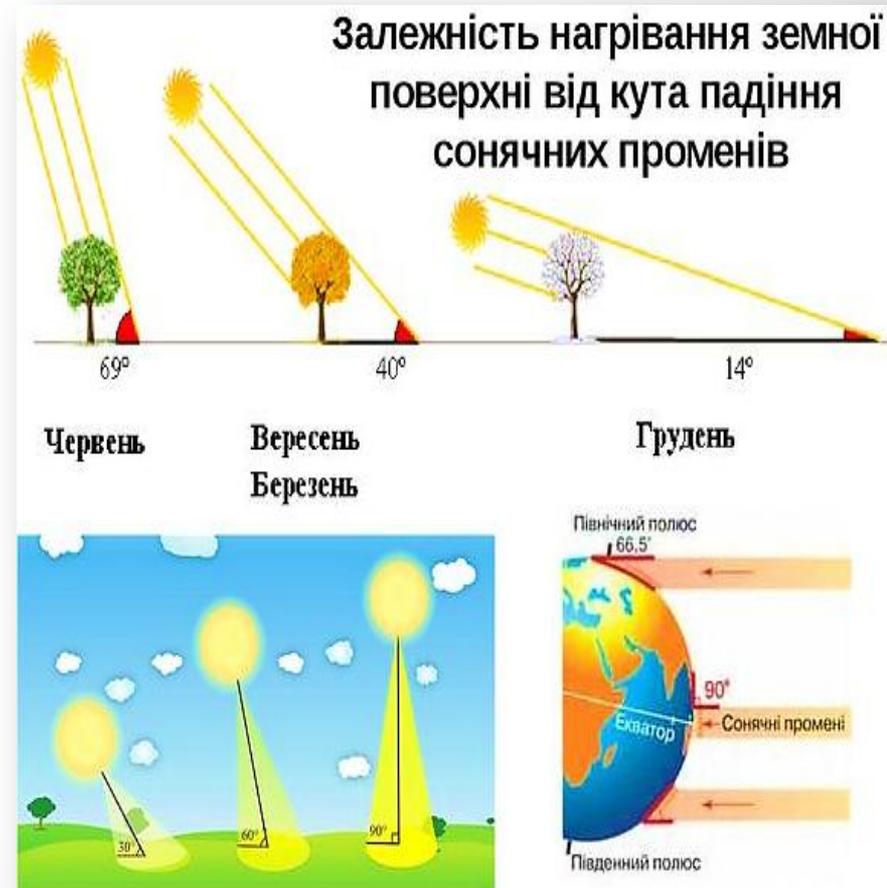
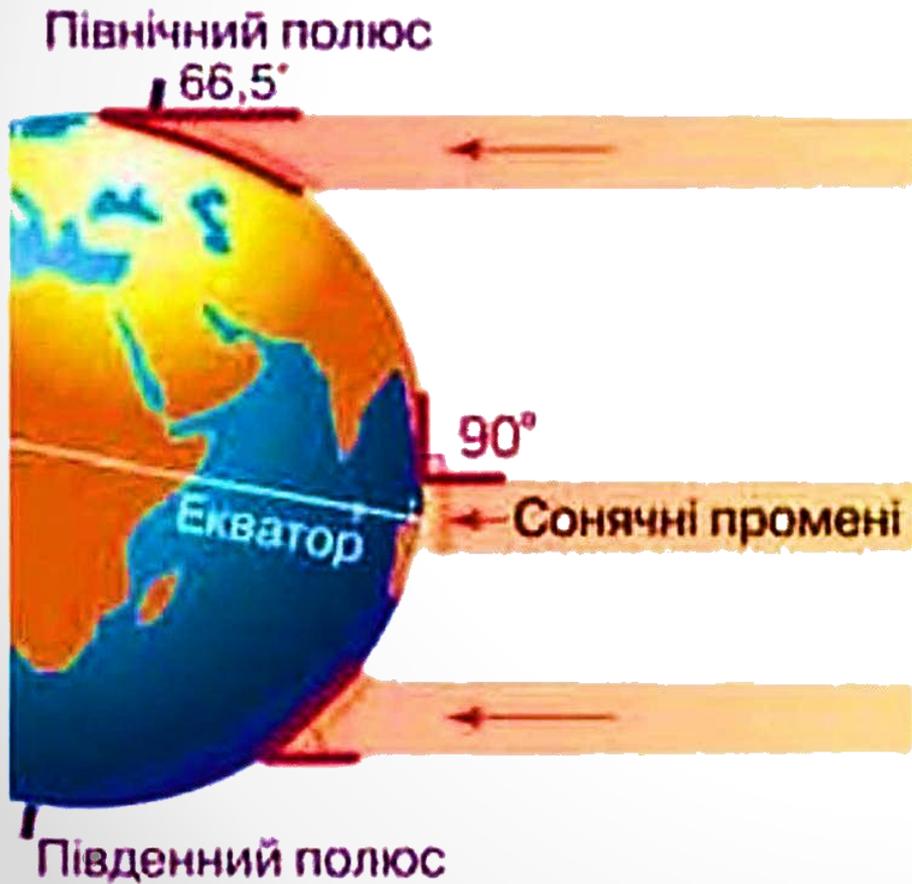
- від широти місця,
- співвідношення тепла і вологи,
- циркуляції атмосфери.

Наземні природні зони, класифіковані за типами рослинності

<ul style="list-style-type: none"> Льодовики й полярні пустелі Тундра Тайга Мішані ліси 	<ul style="list-style-type: none"> Степи й лісостепи Вологі субтропічні ліси Середземноморські субтропічні ліси Мусонні ліси
<ul style="list-style-type: none"> Напівпустелі Пустелі 	<ul style="list-style-type: none"> Напівпустелі Лісосавани Перемінно-вологі ліси Вологі тропічні ліси
<ul style="list-style-type: none"> Високогірні альпійські луки Високогірні ліси 	

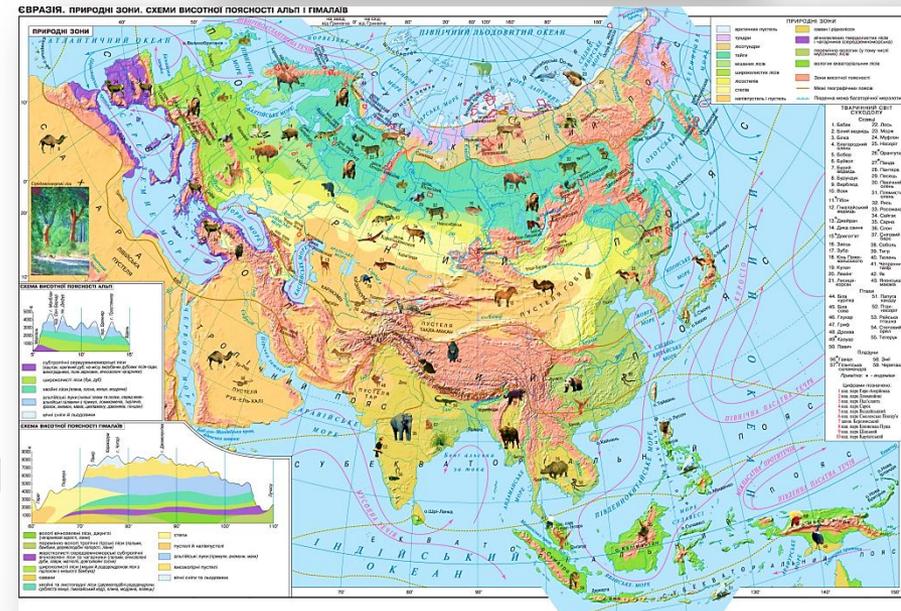
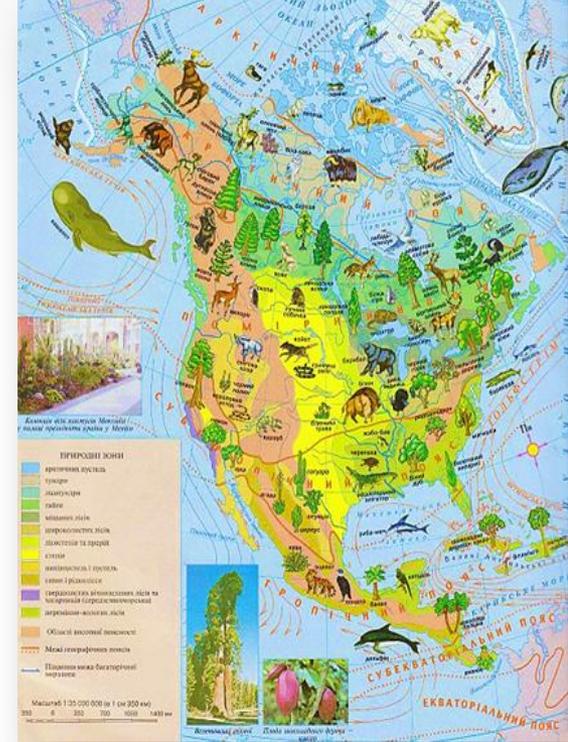
Провідну роль у формуванні природних зон відіграє клімат, відмінності якого в глобальному вимірі зумовлені кулястою формою Землі

Чинники, які порушують зональність природних зон:

- рельєф
- віддаленість від Світового океану
- вплив атмосферної циркуляції тощо

- В Північній Америці межі степової та лісостепової зон близькі до меридіонального розташування
- В Євразії зона широколистяних лісів не має суцільного простягання

Кожна природна зона має певні особливості:

- географічне положення,
- клімат,
- ґрунти,
- органічний світ.

За зовнішнім виглядом природні зони відрізняються характером рослинності. Тому **назви** природних зон суходолу визначають **за типом рослинності**, який у них переважає.

Арктичні і антарктичні пустелі

Зона полярних (арктичних та антарктичних) пустель розташована на островах Північного Льодовитого океану, північних околицях Євразії та Північної Америки, в Антарктиді. Характерною особливістю полярних пустель є постійно низькі температури повітря (взимку -30...-60 °С, влітку до +3 °С), мала кількість опадів (100—250 мм), утворення постійного снігового покриву та льодовиків. Через нестачу тепла ґрунти фактично не розвинені.

На вільних від снігу та льоду ділянках ростуть тільки мохи та лишайники. Серед тварин переважають ті, яких годує море: полярні птахи, моржі, тюлені. В Арктиці мешкають білі ведмеді, лемінги, песци, полярні сови. В Антарктиці – пінгвіни, касатки, синій кит.

Тундра та лісотундра

Зона тундри простягається вузькою смугою вздовж північного узбережжя Євразії та Північної Америки переважно в субарктичному кліматичному поясі. Порівняно з арктичними пустелями в тундрі тепліше, однак літо коротке та прохолодне (+5...+10 °С), а зима довга й холодна (-10...-40 °С). Кількість опадів невелика, однак випаровуваність ще менша, тому тут багато боліт та озер. На торф'яно-болотних та тундрово-глейових ґрунтах ростуть лишайники, мохи, болотні трави, ягідні рослини — морозка, лохина, брусниця.

Тундра та лісотундра

На півдні зони з'являються карликові берези й верби, які стеляться по землі. Із півдня **тундру** оточує **зона лісотундри**, де з'являються зарості скривлених беріз, вільхи, хвойні дерева — сибірська ялина та різні види модрини. Тваринний світ **тундри й лісотундри** небагатий, але своєрідний. Тут водяться північні олені, песці, вовки, лемінги, зайці-біляки, із птахів — полярні сови, білі й тундрові куріпки, на літо прилітають лебеді, гаги, білолобі гуси, качки, чайки.

Тайга

Зона хвойних лісів, або тайга, охоплює великі простори в північній частині помірнього поясу Євразії та Північної Америки. Зима в тайзі тривала, сніжна та холодна ($-30\dots-50\text{ }^{\circ}\text{C}$), літо помірно тепле ($+13\dots+19\text{ }^{\circ}\text{C}$). Середня річна кількість опадів становить 300—700 мм.

Головне багатство тайгових лісів — цінна деревина. На мерзлотно-тайгових і підзолистих ґрунтах ростуть хвойні ліси із чорної та білої ялини, бальзамічної ялиці, сосни, модрини, кедру. У лісах мешкають багато тварин: ведмеді, вовки, лисиці, рисі, олені, цінні хутрові звірі — єнот, ондатра, бобер, норка.

ТВАРИНИ ТАЙГИ

Бурий ведмідь

Лось

Вовк

Рись

Лісова куниця

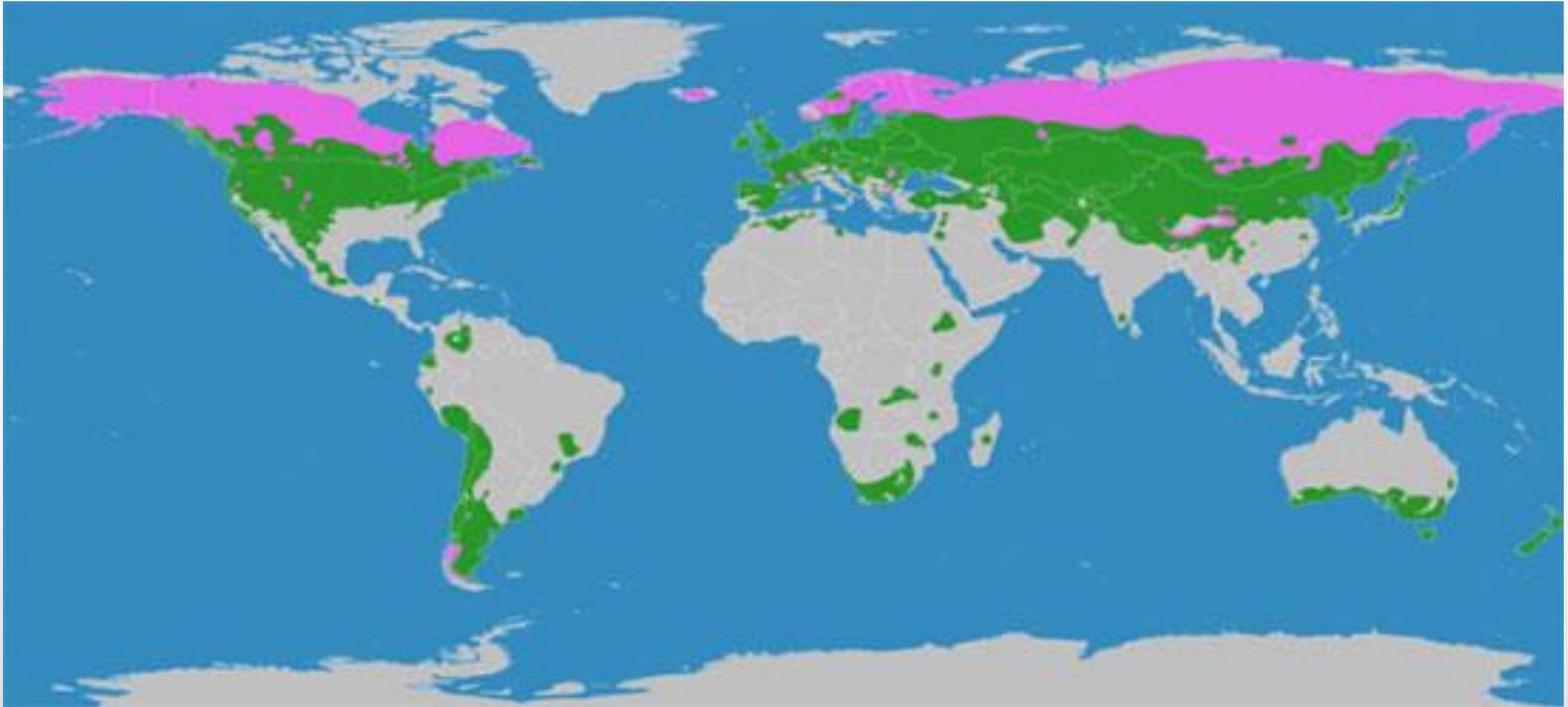

Ласка

Мішані і широколистяні ліси

Зони мішаних і широколистяних лісів розташовані в помірному поясі Євразії, Північної та Південної Америки, Нової Зеландії в умовах більш м'якого порівняно з тайгою клімату. Температура в мішаних лісах узимку $-8...-16\text{ }^{\circ}\text{C}$, улітку $+16...+24\text{ }^{\circ}\text{C}$, у широколистяних лісах зима ще тепліша: $-8...+8\text{ }^{\circ}\text{C}$. Під мішаними лісами переважають дерново-підзолисті ґрунти, під широколистяними — сірі та бурі лісові.

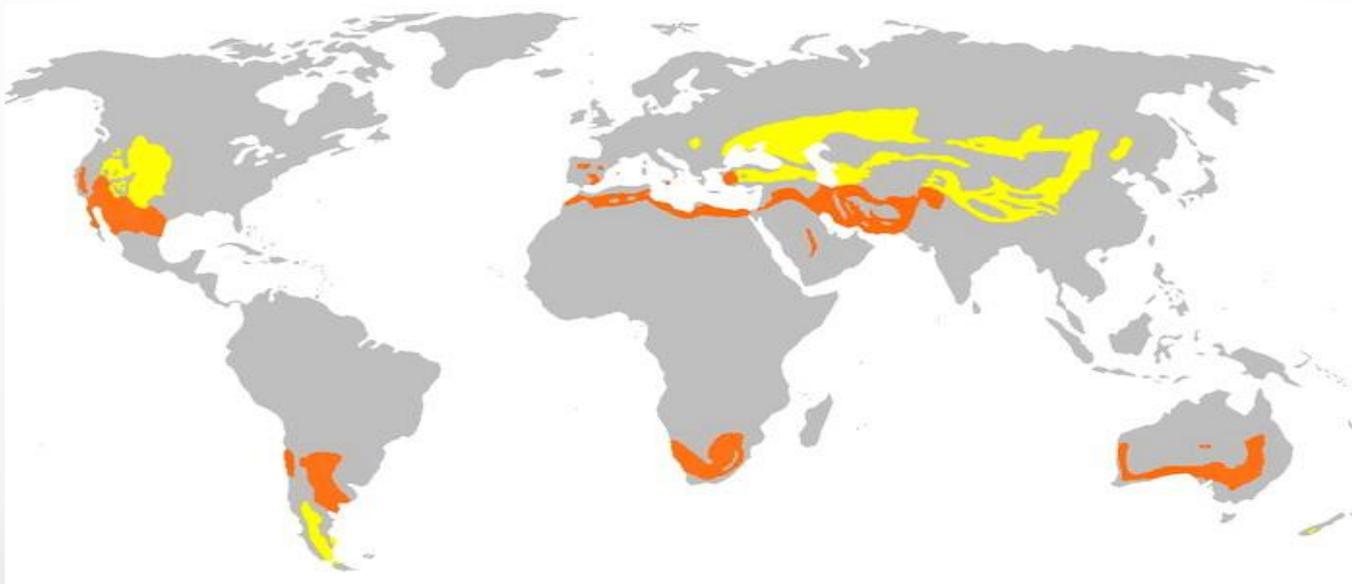
Рослинний світ лісів багатий та різноманітний: поряд із хвойними деревами ростуть береза, ясен, в'яз, бук, липа, клен, граб тощо. Великі площі лісів у Європі та Північній Америці вирубані й замінені культурною рослинністю. Через хижацьке полювання тваринний світ мішаних та широколистяних лісів набагато бідніший, ніж у тайзі. Тут мешкають вовки, лисиці, гризуни, лісові птахи. У заповідниках та національних парках поширені кабани, благородні олені, лісові зубри.

Степи і лісостеви

Степи — безлісні простори, де панує злакова рослинність. Вони займають значні території в Євразії, Північній та Південній Америці. Степи характеризуються порівняно невеликою кількістю опадів (250—500 мм на рік) та переважанням трав'яної рослинності. У **лісостеповій зоні**, що проходить між лісами та степами, клімат більш вологий, що обумовлює чергування ділянок лучних степів із гаями й перелісками. Температура в степах та лісостепах: $-16...+8\text{ }^{\circ}\text{C}$ узимку та $+16...+24\text{ }^{\circ}\text{C}$ улітку.

У наш час **степи й лісостепи** на всіх материках — найбільш розорані й змінені людиною природні зони. Основна причина — родючі чорноземні та каштанові ґрунти в поєднанні з м'яким кліматом, що сприяють вирощуванню культурних рослин. Із тварин у степах збереглися гризуни — польові миші, байбаки, ховрашки, із птахів водяться степові орли, подекуди дрохва. Із хижаків у степу зустрічаються лисиці, степові тхори.

У Північній Америці степові простори називають **преріями**, а в Південній Америці — **пампою**

миша

бабак

сліпец

хом'як

тушканчик

ховрашок

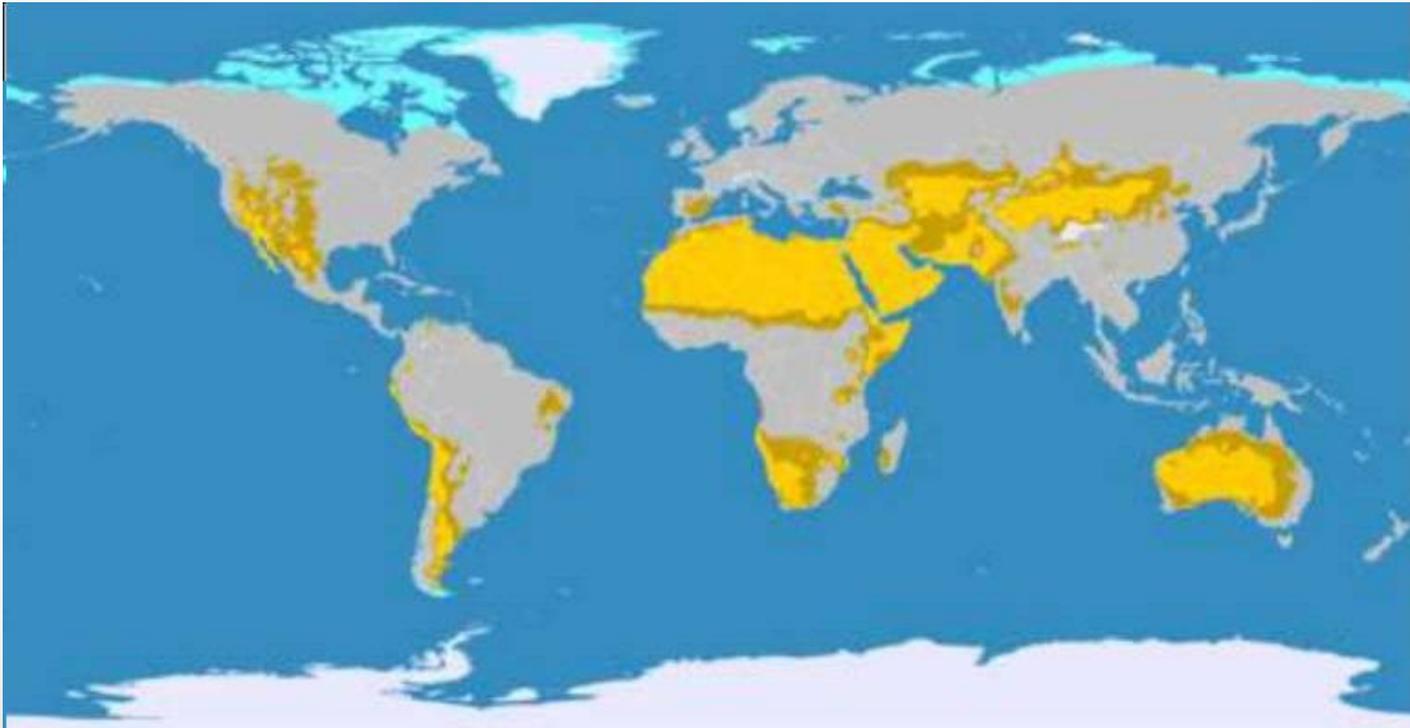
Птахи лісостепу: сова, балабан, сокіл сапсан, куріпка, дятел строкатий, жайворонок, грак

Напівпустелі та пустелі

Пустелі та напівпустелі займають понад п'яту частину земної поверхні. Більша їх частина розташована в тропічних широтах в Африці, Австралії, Південній Америці, на Аравійському півострові Євразії. Для всіх пустель характерні мала кількість опадів (до 100 мм на рік), виснажлива денна спека та порівняно низькі нічні температури. Протягом доби перепади температур можуть сягати 30—40 °С.

Пустелі та напівпустелі помірнього поясу розташовані в Євразії та на півдні Південної Америки. Їх температурний режим відрізняється значними сезонними коливаннями: влітку понад $+20$ °С, а взимку морози до -50 °С.

Рослинність пустель дуже бідна, подекуди й зовсім відсутня. Ґрунти сірі та сіро-бурі пустельні, малородючі. Австралійські пустелі вкриті скребом — заростями колючих вічнозелених чагарників з евкаліптів та акацій. У напівпустелях зростають багаторічні трави, злаки та полинь.

Тварини мають пристосування до перепадів температур і постійного дефіциту води. Тут мешкають антилопи, верблюди, гієни, шакали, лисиці, багато гризунів та плазунів.

РОСЛИНИ НАПІВПУСТЕЛЬ І ПУСТЕЛЬ

Полин

Саксаул

Курай

Верблюжа колючка

Джейран

Віслик онагри

Кінь Пржевальського

Тварини пустель помірного поясу

Сайгак

Кобра

Верблюд

Ефа

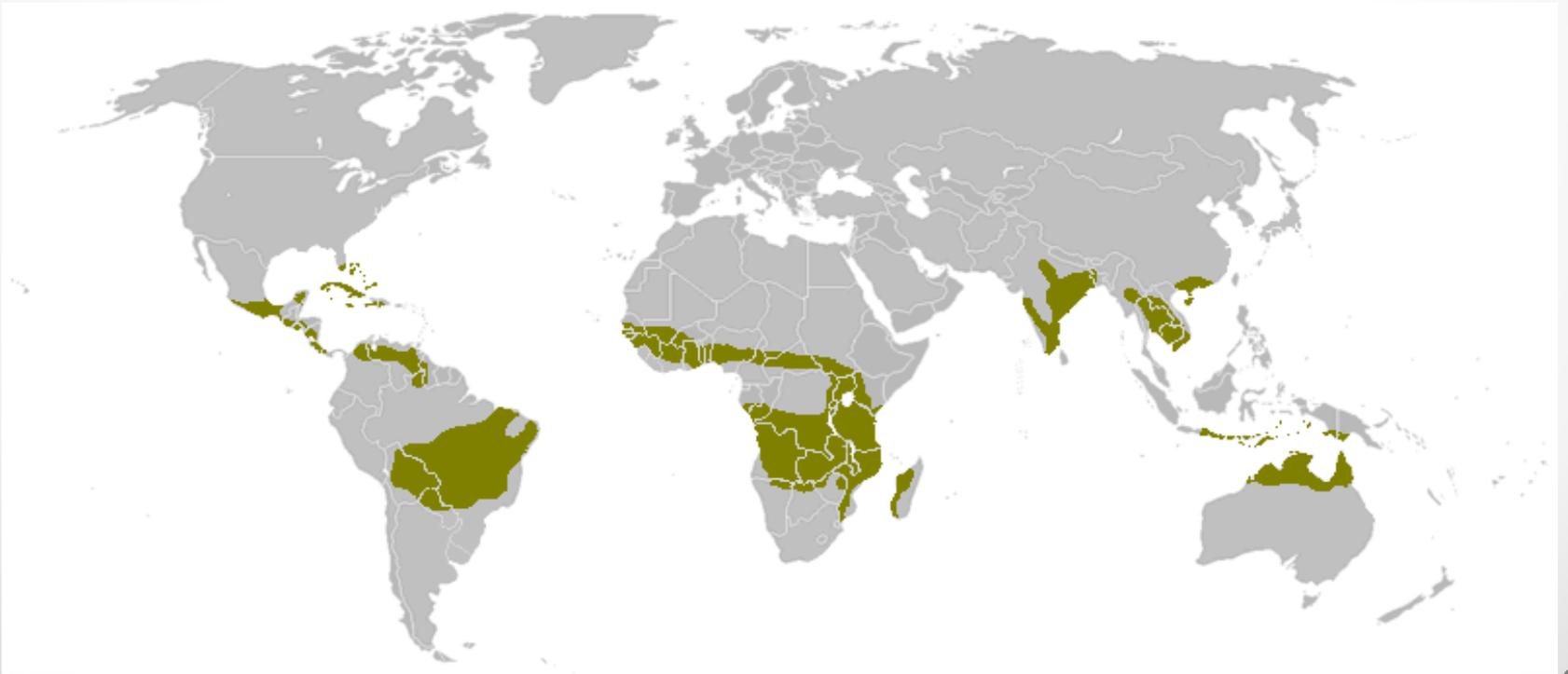

Гюрза

Савани і рідколісся

Зона саван і рідколісь розташована в субекваторіальних поясах Африки та Південної Америки, на півостровах Індостан та Індокитай у Євразії, у північних, східних та південно-східних частинах Австралії. Тут протягом року зберігаються високі температури повітря (+16...+25 °С), а режим опадів має сезонний характер: переважно суха зима та дощове (500—1000 мм) літо.

Характерний ландшафт саван — безкраї простори трав'яної рослинності з окремими деревами, групами дерев або чагарниками (баобаби, акації, евкаліпти, пальми). Часто дерева мають зонтичну форму крони. Ґрунти червоно- та червонясто-бурі. Тваринний світ надзвичайно багатий та різноманітний: слони, антилопи, носороги, крокодили, леви, гепарди, леопарди, гієни, безліч птахів тощо.

Твердолисті вічнозелені ліси

Зона твердолистяних вічнозелених лісів і чагарників представлена в субтропічних широтах Австралії, Середземномор'я Європи, на заході Північної та Південної Америки, півдні Африки. Узимку тут волого та прохолодно (+8...+16 °С), літо жарке та сухе (+20...+24 °С). Середня річна кількість опадів — 600 мм на рік. Ґрунти коричневі, досить родючі.

Рослинність представлена густими заростями вічнозелених дубів, сосен та карликових пальм, зустрічається корковий дуб. У Середземномор'ї диких тварин залишилося мало. Зустрічаються лань, шакал, дикий кролик, білохвостий макак, багато ящірок, змій і черепах. В Австралії в евкаліптових лісах мешкають коали.

Твердолистяні вічнозелені ліси і чагарники

Рослини:

Дика маслина

Суничне дерево

Цитрусові

Кипарис

Сосна

Лавр

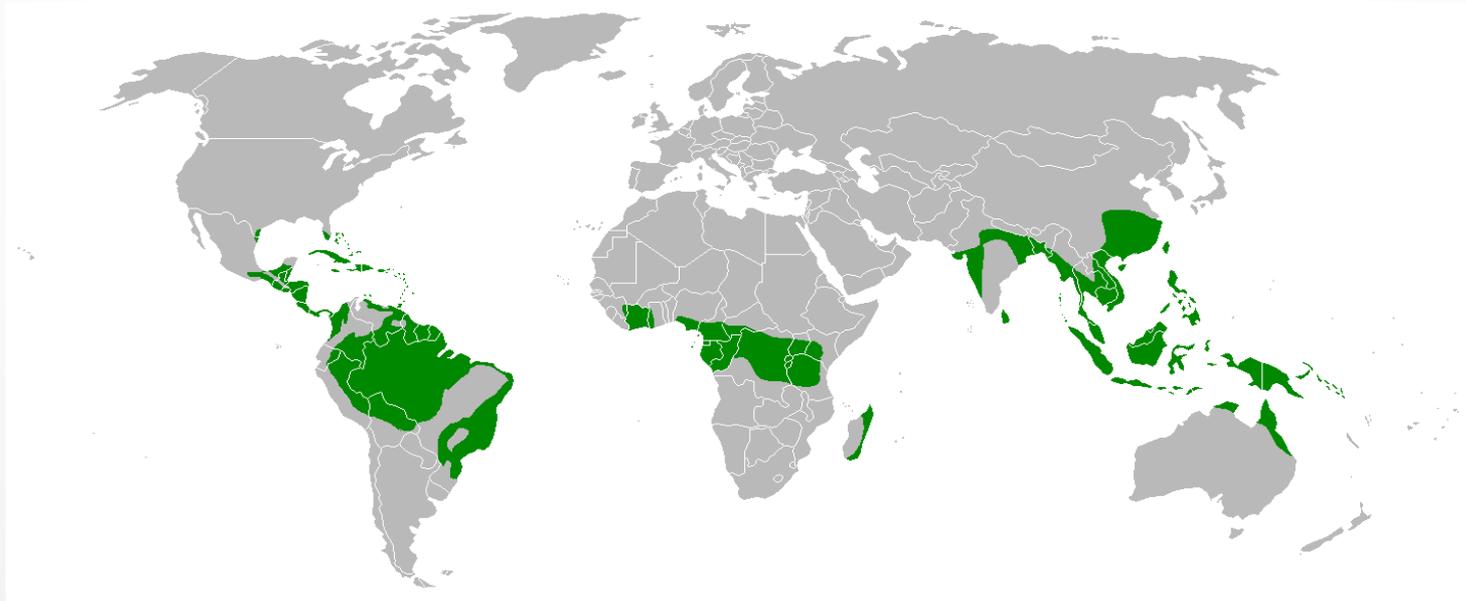
Корковий і кам'яний дуб

Вологі екваторіальні ліси

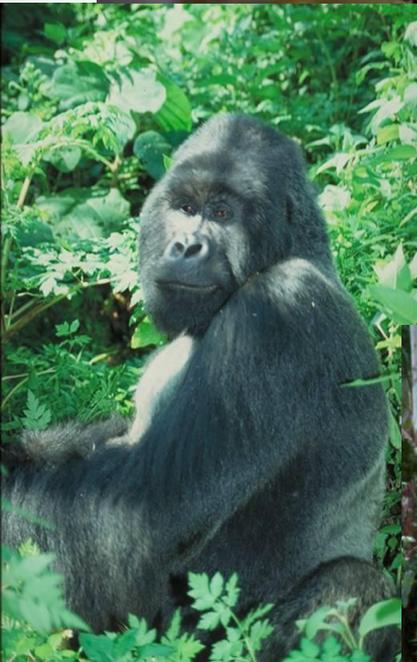
Вологі екваторіальні ліси (гілеї) поширені по обидва боки від екватора в Африці, Південній Америці, на островах Малайського архіпелагу, у Новій Гвінеї. Велика кількість тепла (температури понад $+24^{\circ}\text{C}$) та вологи (кількість опадів від 2000 мм) протягом усього року створюють тут ідеальні умови для розвитку організмів.

У **вологих екваторіальних лісах** зосереджено більше половини всіх видів рослин і тварин планети. Тільки в басейні Амазонки налічується до 4 тис. видів дерев, що становить чверть усіх існуючих у світі порід. Особливість екваторіальних лісів — багаторярусність. Крони дерев, трави, чагарники розміщуються на 8—12-му ярусах («поверхах»).

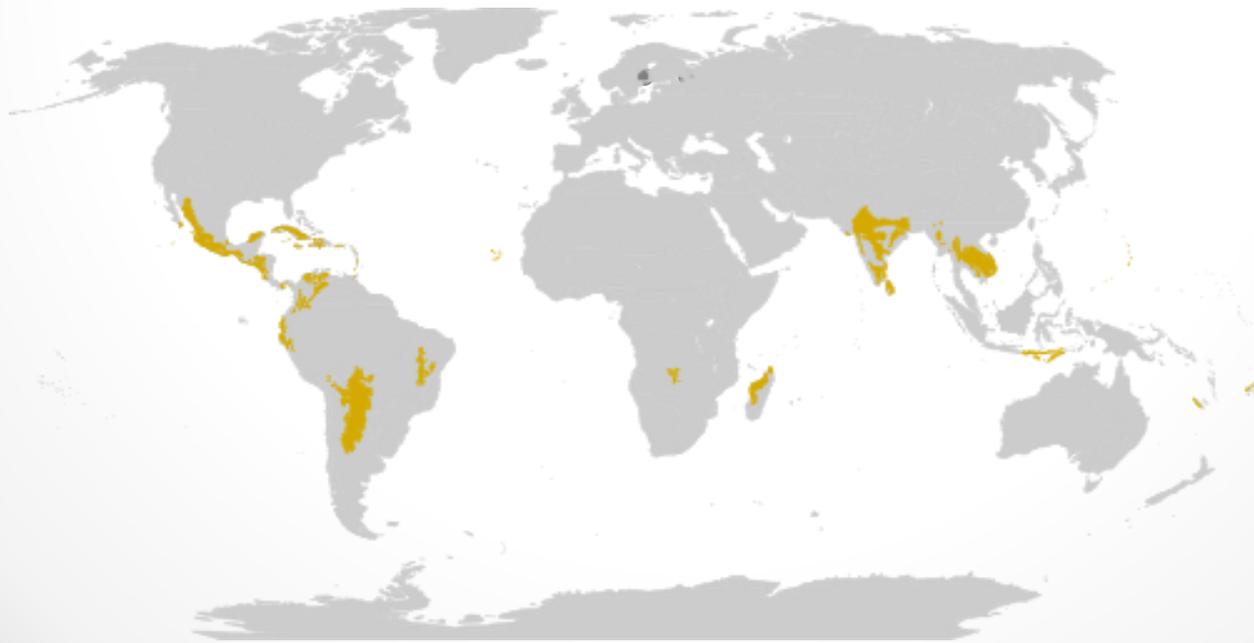
На червоно-жовтих фералітних ґрунтах ростуть сейби, гевеї, різні види пальм, фікуси, банани, деревоподібні папороті тощо. Тваринний світ також багатий та різноманітний: мавпи, бегемоти, крокодили, пантери, ягуари, змії, папуги, тукани тощо.

Перемінно-вологі мусонні ліси

Перемінно-вологі ліси субекваторіального поясу поступово заступають вологі екваторіальні ліси. Тут також цілий рік тепло (+20...+24 °С), однак, як і в саванах, розподіл опадів має чітко виражений сезонний характер. Рясні опади (1000—2000 мм) випадають переважно влітку. Узимку дощів майже не буває. У посушливий період дерева скидають листя, щоб запобігти випаровуванню в умовах дефіциту вологи.

Ліси, що зростають на територіях із мусонним кліматом, називають **мусонними**. Найбільші площі мусонних лісів на сході Євразії, півостровах Індостан та Індокитай. Тут на червоно-жовтих ґрунтах зростають хвойні (кедр, сосна) та листяні (дуб, горіх) дерева, багато вічнозелених рослин: бамбук, пальми, фікуси, лавр. У лісах мешкають олені, буйволи, дикі кабани, повсюдно водяться мавпи, багато хижаків (тигр, гепард, пантера, гієна) та отруйних змій.

Природні зони України

